

Tradisjonsstoff om Fresjeborgen

Gamle sagn og vandrehistorier skal en ikke uten videre trekke på skuldrene av. Selv om de ofte har endret seg med generasjonene, avhengig av hvor gamle de er, kan de likevel inneholde kjerner av sannhet, skriver Per Nyhus i denne kommentaren

Per Nyhus

Publisert 08.01.2009 kl 06:35 Oppdatert 08.01.2009 kl 07:02

Det var en interessant liten historie Kjell Peder Haugene hadde å fortelle i ØP tirsdag, nemlig sagnet, som har levd gjennom generasjoner i Kjose, om at folk her oppe skal ha hørt matklokka på Fresjeborgen slå nede i vannet, når det stormet på Farris. Gamle sagn og vandrehistorier skal en ikke uten videre trekke på skuldrene av. Selv om de ofte har endret seg med generasjonene, avhengig av hvor gamle de er, kan de likevel inneholde kjerner av sannhet, slik som denne fra Kjose. Haugene etterlyser mulige varianter av denne historien eller annet tradisjonsstoff om det myteomspunne renessanseslottet. Jeg følger gjerne opp invitten med tre til, plukket opp fra gamle aviser:

En av dem er bare så vidt streift i et intervju som ØP hadde i 1908 med en 94-åring fra Langestrand, Hans Chr. Andersen. Ordrett blir han gjengitt slik i avisa: «Jeg kommer til at tænke paa Sagnet om «Næsssekongen». Far fortalte mig det. Hans Slot, Kongens, laa oppe ved Kilen - ved Fritzøeladet nu?». Punktum! Intervjueren har åpenbart ingen peiling på hva Andersen forteller om og gjør heller ingen forsøk på å klare opp i begrepene. Så la oss forsøke nå - hundre år etterpå:

«Nessekongen» kan muligens bero på en feilhørsel for «Fressekongen». Fresse var nemlig en vanlig uttaleform for Fresje. Det kan også ha vært et folkelig navn på Nils Lange. I tillegg til å være «herren til» Fresje i tiden før raset var han nemlig også lensherre for Brunla len, som opprinnelig ble administrert fra Brunla gård - ute på «Neset», altså i Brunlanes. Med andre ord: «Nessekongen» kan ha vært et gammelt slanguttrykk («kongen på Neset») for lensherren i Brunla len. Med «Fritzøeladet» mente informanten selvfølgelig «Det rø' lade», som i mange år lå omtrent der hvor Fresjeborgen jo hadde ligget tidligere.

En annen historie har jeg funnet i et nummer av Østlands-Posten fra 1931, skrevet av forfatteren Sigurd Mathiesen, men egentlig for Oslo-avisa Morgenposten. «Hvor kan så det gamle Fressehus ha ligget,» spør forfatteren i sin lange og lærde utredning om Langenes herresete og fortsetter: «Derom vet man intet bestemt, uten at det lå på en tange ved Farris. Imidlertid stedfestet tradisjonen i min barndom borgens beliggenhet til den odde, der skiller Kilen fra Farris. Den kaltes den gang enda Fresseodden og det øverste bøkronede parti av den for Jomfrulund.» En tilføyelse her: Jomfruhalvøya og Jomfruburet er et par andre navn, og de skal visstnok knytte seg til det gamle sagnet om Hagbart og Signe, se Larvik A-Å side 282-283. Ifølge tradisjonen som Sigurd Mathiesen viser til og slik han selv har forstått den, skulle bygningen snarere ha rast ut på Kilen-siden av tangen enn på Farris-siden. Og så forteller han videre i kjent eventyrstil:

«Den myrlente grunn gled ut hin skjebesvangre natt under et voldsomt skybrud og efter flere døgn's forutgående regn. Og det gamle Fressehus forsvant i Kilens dynd. Derved oppstod der en vandflom, som sprengete Farrisdammen og bortskyllet sagbruk, kverner og vel også det påbegynte jernverk. Videre fortalte tradisjonen at på stille, blanke sommerdager, når solen stod rett ned i Kilen, kunne en enda fra prammen se tråmspiret stikke op av mudderet. Og mot uværet kunde en høre tårnklokkens brustne klang.» Det siste har jo unektelig en viss likhet med hva «Kjose-tradisjonen» forteller, ifølge Kjell Peder Haugene.

Så til en tredje muntlig overlevering, kolportert av adjunkt Aage Aagaard i Østlands-Posten 1903, da det var 250 år siden raskatastrofen. Aagaard refererer til en A. Thorstad fra Sandefjord, som virker å ha vært meget sikker i sin sak, når han reservasjonsløst forteller følgende:

«Der var to Hovedbygninger af Mursten forbundet med et Galleri. Og hver af Bygningene var forsynet med Taarn og Jernspir". Dessuten var det "en Mangfoldighed af Udhuse af Træ. Der var Stabure, Fjøse og Stalde, Borgstuer med meget mere. Et Haveanlæg laa på Farrissiden, og en Fiskedam ved Kilen kan vi endnu se Spor efter».

Så nærmere om beliggenheten. Thorstad forteller gjennom Aagaard at anlegget «laa paa den Halvø, der skiller mellem Farrisvandet og Kilen, paa Sand og Lergrund, strax søndenfor det Sted, hvor det faste fjeld paa Øen begynder. Her laa det lunt beskyttet mod Nordenvinden af den skovbevoxede Fjeldø og mod Søndenvinden af Bøgeskogven.»

Jeg har mine tenker om hvem denne A. Thorstad var og hvor han hadde sine informasjoner fra, men lar det ligge her.

De tre vandrehistoriene er bare litt av alt jeg har samlet gjennom åra av stoff om Fresjeborgen og dets miljø. Jeg har en pappeke full. Av det gjennomgåtte kildemateriale inngår så godt som samtlige tilgjengelige årganger av Amtstidende (1834-1940) og Østlands-Posten (fra 1881 fram til 1945), som jeg saumfarte i forbindelse med arbeidet med ØPs lørdagshalvsida «Fra en svunnen tid». Og tro det eller ei: Av alt som er fortalt av leg og lærd opp gjennom åra har jeg ikke funnet noe som helst som er i nærheten av å antyde annen beliggenhet for borgen enn nede på halsen av Jomfruhalvøya - «Fresseodden». Ikke før i 1971. Så avholder jeg meg denne gang fra å gjenta hva vi i Fresjeborgens Venner fant av arkeologisk bevismaterieell sommeren 2000 (konfirmert av Norsk Institutt for Kulturminneforskning og Myntkabinettet i Oslo) og hva som så sent som i sommer ble funnet av Norsk Sjøfartsmuseum.

Dersom noen fortsetter å lese dette som Fanden leser Bibelen, får dette bli vedkommendes problem. Jeg finner det iallfall på høy tid å sette en strek for denne ørkesløse «lokaliseringsdebatten». Derimot er jeg gjerne med på å finne ut mer om det sunkne renessansepalasset i Farris. Jeg og andre klør etter å grave mer!